

629.1

Afhandling

om

det Danske Sprogs

TILHØRENDE
HERLUFSHOLMS
BIBLIOTHEK

Førdeelse og Mangler,

3

Sammenligning

med

det Tyske og det Franske Sprog.

af

Johan Henrich Schlegel,

Professor ved Københavns Universitet og Secretair
i det Kongelig Danske Cancellie.

København, 1763.

Etrykt og findes tilføjs hos Nicolaus Møller,

Fortale.

Dette Skrif er et Svar paa det af en
ubekjendt velsindet Mand offentlig fos-
relagte Sporsmaal om det Danske Sprogs
Fordeele og Mangler i Sammenligning med
det Endste og Franske Sprog.

Den Lyst, jeg har haft at lære det Dan-
ske, Sprog, fra den første Tid af, da jeg var
kommen her til Landet, og de Guldkommen-
der, som jeg ved en idelig Algomhed har be-
merket i Sproget at være langt større, end de
fleeste

fleste Fremmede og endel Danske selv troe,
bevogede mig til at bringe mine Tanker herom
i Orden, og at indsende dem til det begicerte
Stad. Wel er hverken min, eller nogen ans-
den Afshandling over dette Sporsmaal bleven
besunden at høre til det Slags Arbeider, som
man kunde tildømme Prisen. Men ikke
en besynderlig Attræae at vinde den, ikke hel-
ler Begierligheden at løses og at dommes af
nogle ubeklendte Dommere dres mig at skrive.
Jeg til Lyst at udarbeide en Materie, som jeg
tit forhen havde tankt paa, og som lige saa
meget interesserer den Nation, hvilken jeg nu
tilhører, som mine Landsmænd. Det Bisald,
som to oprigtige Venner, hvis Skrifter uden
Modsigelse regnes iblant de allerbeste i det
Danske Sprog, har givet mit Arbeide, baade
først det blev indsendt, og efter at det er mig

tilbageleveret, har ikke fundet andet end op-
munstre mig, at lade det komme for Lyset.

De tre Sprogs Egenskaber ere viiste, saa
vidt Sporsmaalets egentlige Hensigt og det
bestemte Maal tillod, da jeg paa det næste
vilde holde mig inden de forestrevne Grændser.
Materien er næsten uudtommelig. Med Liis-
den haaber jeg at sige meere om det nyttigste
og merkværdigste deraf. Sammenlignelsen af
det Danske og Engelske Sprog vilde være lige
saa behagelig og meere nyttig end den med det
Franske. Imidlertid har jeg i Anmerknin-
gerne tilsojet nogle Tanker, som jeg under
Trykken fandt at kunne tiene til Materiens bes-
tre Oplysning.

tilba-

Findes

Findes der Feil i Stülen, saa gør jeg
mig den Forhaabning, at man vil estergive
dem for Indholdets skyld, og tillige i Hens-
seende til den oprigtige Bestræbelse, jeg har
hast, at lære Sproget. Den første Ungdoms-
Øvelse, som jeg ei har hast, udretter i Als-
mindelighed meere i Sproghyndig-
heden, end en seenere allers-
ste Flittighed.

*Hic segetes, illuc veniunt felicius uvæ.
India mittit ebur, molles sua thura Sabæi.*

Virg. Georg. L. I.

Nt gisore en Sammenligning af tre
Sprog, i sær af tre ordriga og
dyrkede Sprog, og det i Deres heele
Vide, er et Foretagende, som udkræver en
saa noyagtig Kundskab i dem alle tre, en
saa udbredet Væsning, saa megen Eftertanke,
og saa utrettelig Fliid i at proove de udfundne
Anmerkninger, at det er en gandske billig
Eftergivelse, naar man fodrer herom ikke
saa meget en omstændelig Afhandling, som
et grundigt Anleg. Jeg vil da stræbe at
gisore dette Anleg grundigt, saa viit det staer
mine Kræster, og saa viit grammatiske

Undersøgninger det tillade, som altid medføre en vis Banskelighed og Forhed, og som sielden beroe paa almindelige Grundsetninger og paa fuldkomne Bevisser.

Man forstaaer under et Sprog den heele Samling af Ord og Talemaader, hvor ved et Antal Folk, som man gemeenligen i denne Henseende falder en Nation, meddele hinanden deres Tanke. Ord, som ere sammenfattede af flere eller færre Lyd, har intet tilfælles med Tankerne, hvis Egnde ere, uden at der næsten er ligesaa stor en Mangfoldighed mulig i deres Sammensætning, som i Tankerne selv. Ellers er, naar man undtager de Lyd, som udtrykke Begrebene om Lyden, ingen Grund i Tingenes Natur, hvorfor et vist Ord mere skulde betegne et vist Begreb, end noget andet. Denne Henseende beroer folkelig alting i Sprøgene paa Menneskenes frie Val, eller paa den blotte Hændelse. Intet Sprog kan heri paastaae noget Fortrin for det andet. Det er hvencken bedre eller slettere, at nævne en Ting

Ding,

res, eller chose. Vilde man end sige, at under ligegeyldige Navne, de fortæste, de behageligste, de som lettest ere at udtale, vare de beste; saa bortfalde disse Bevragninger næsten ganske af sig selv ved en nøyere Undersøgning.

Chi hyd Ordenes Forthed anbelanger, saa synes det vel, at Eiiden kunde spares, for den Falende og for den Horende, i et Sprog, som bestod af litter Monosyllaber. Ja man kunde holde denne Forthed for een af Sprøgets største Fuldkommenheder, om man her vilde anvende den Grundsetning, som Maupertuis falder la Loi de l'epargne, og anseer for een af de vigtigste i Naturen. Men foruden at denne Sparsommelighed neppe fortienner at agtes, da Forstanden dog behøver en vis Eiid, for at folge Ordenes Bemerkelse, saa har Monosyllabernes alt for store Mengde en naturlig Ubehagelighed i sig; thi vor Natur er for Afvexlingen i alle Slags Ting og paa alle Slags Maader. Dernæst er det ikke engang muligt, at

Bruge lutter Monosyllaber i et Sprog, som skal have Ord nok, for at svare til alle forekommende Begreb i alle Videnskaber. Monosyllabernes Tal er meget meere indskrænket, end de Ords, som bestaaer af to eller flere Stavelser. Derfor findes det samme Sprog, som betiener sig i et Ulfælde af kortere Ord end andre Sprog, ved andre Lejligheder igien at bruge længere Ord; saa at denne Omstændighed neppe kan agtes, i Sammenregningen af et Sprogs Fuldkommenheder.

Hvad Ordenes Behagelighed, og lettere eller tungere Udtale angaaer, saa berder det dermed snart alleene paa Banen og paa Indbildungen. De Toner, som vort Øre er vant til, finder det altid behageligere, end ubekendte; og Organerne naae ved idelig Øvelse saadan en Færdighed, at frembringe de besynderligste Sammensætninger af artikulerte Lyd, at de dersor synes ganske lette; og derimod kan de samme Organer ved Mangel af Øvelse finde en Banskelighed i at frembringe de letteste. Banen indskrænker

her Mennisket i en vis Sphære, som han allene känner, og Indbildungen forsørger ham, at antage Banen i Stæden for Grunden, og at holde det for let, for behageligt i sig selv, hvad dog kun er blevet saa for ham, ved Banen.

Sandheden af disse Betragtninger tilstaaes let af enhver, som uden Fordomme esterterker Sprogenes Natur. Just dersor er den mindre fæltig for nogle Franske, som sege Grunden til andre Nationers Forighed, i at føre deres Sprog, i dets lette og yndige Udtale.

Men der ere andre meere visse og Elenstelige Fortrin, som et Sprog kan have for andre, hvilke i den nærværende Afhandling skal betragtes. Sprogene læres, om man vil komme til en grundig Indsigt i dem, ved Hjælp af en Sproglære og af en Ordbog. Og de Egenskaber, i hvis højere eller ringere Grad Sprogenes Fordele eller Mangler bestaaer, kan naturligst og bekvemmest indeles i lexicalistiske og i grammatiske. Man

9
betragter enten Ordene som Tegn af enkelte Begreb, eller man seer paa deres Bequemhed, i Sammenhørslen at forestille en vis Følge af Begreb.

Under de lexikaliske Egenskaber synes fornemmelig at henhøre disse Betragninger: Om Ordene ere ligesom en naturlig Eyendom af Nationen, eller om de ere et Fremlaan, en Forplantning? Om de have en fælles Oprindelse, eller om de ere komme i Sproget ved en Sammenblanding af adskillige andre Sprog? I hvilket Forhold Ordenes Antal staer mod Begrebene, som forekomme, deels i det almindelige Liv, deels i Videnskaber og Konster? Og endelig om deres Bemerkelse er meere eller mindre fastsat?

Under de grammatiske Egenskaber betragtes først de forste Vowelernes eller Flexionernes Natur, hvilken ellers plejer at afhandles under Maan af Etymologie. Denne er den fornemmeste Bestemmelsesgrund til de adskillige Veye, som Sprogene bruge i Ordenes Sammenhørsel, eller i

Syno.

Syntaxis. Herved er at agte, om den muligste Lydelsighed er foreenet med den muligste Korthed? Dernæst, om der, tillige med en vis Overeenstemmelse, Analogie, vgsaa en behagelig Adskillighed har. Sted i Sproget? Da Skønheden selv intet andet er, end Mangfoldighedens Overeenstemmelse. Hertil seyes nogle Betragninger, som angaaer det Uddortes i Sprogene: Om Orthographien er fastsat, med Udtalen overeenstemmende, og grundet paa lette og rimelige Regler? Om Udtalen er let og behagelig, ikke alleene for Indsodde, men og for Udlændinger? Og derhos; om den i højere eller mindre Grad er stillet til den poetiske Harmonie?

Bed de forhen nævnede første lexicale Betragninger viser sig strax et upaaalviveligt Fortrin, som det Danske og Engelske Sprog har frem for det Franske. Vel kan det ikke negres, at det Franske Sprog eyer endnu nogle Levninger af det gamle Galliske eller Celsiske Sprog, som paa ingen Maade i

A s

Hem.

Henseende til Aelden kan estersettes de Nordiske, og som uden Tvivl har staet i det nyeste Forbandskab med dem. Men hvor faa ere ikke disse Levninger imod den Mængde af Ord, som Romerne, Gallernes Seierherrer, efterhaanden har bragt i disse sidstes Sprog! Hvor meget er siden igien Sproget blevet forandret ved Vestgothernes, Burgundernes og Frankernes Ankomst og Herredom! ved Britannernes Overgang og Engelandernes Krig og store Besiddelser paa alle Kanter af Frankrike! Hvor mange Ord har ikke de Franske, da deres Sprog allerede begyndte at faae en Skikkelse, endnu laant af Italienerne, deres Læremestere i Skrivekonsten!

Det Eydske Sprog holdes vel i Almindelighed for eet af de fornemmeste Originalsprog. Det fortiner ogsaa saa vit dette Navn, at der i dets Hovedord ikke findes en betydelig Sammenblanding af fremmed Herkomst. Eydsland, og i sær dets Nordlige Deel, Sprogets fornemmeste Seude, har

aldrig

aldrig haaret Udlændingernes Aag. Dog findes der selv i Nørre-Eydsland to næsten ganske adskilte Sprog, hvorfaf det eene, det Plattrydske, har en storre Overeenstemmelse med det gamle Saxiske og med de Nordiske Sprog, end det Hønthydske. De gamle Eydske Skrifter, som af adskillige Tidsalder ere blevne tilovers, fra Carl den Stores Tidder af, give ogsaa tilkiende, at dette Sprog har været underkastet meget store Forandringer. De synes efterhaanden at være foraarsagede ved den indbyrdes Sammenblanding af de adskillige Eydske Folkeslag og Dialekter.

Danmark derimod har alletsidder, saa vit Historien kan esterspores, været et Rige for sig selv, ikke undertvungen af Romerne, som Frankrig og et Stykke af Eydsland, ikke oversvømmet af Bender og Hunner, som en anden storre Part af Eydsland. De fiendlige Oversald, som Danmark nogle gange har udstaet, i sær ved Christensdommens første Forplantelse, har ikke været saa

saa langvarige, at de kunde tilveiebringe nogen merkelig Forandring i Sproget. Hølghelig har der ikke været Aarsager, hvoren til et nyt Sprogs Opkomst, som i Frankrig, eller til hastige og sterke Afsvigelser fra det forrige, som i Sydskland. Alligevel kan ikke nægtes, at ogsaa i Danmark det Sprog, som der er blevet talt i Gorm den Gamles og i Harald Blaaatands Tider for de nuværende Indbyggere vilde være ganske uforståaeligt. Alle menniskelige Ting forandres ideligen. Enhver af de os bekendte Nationer har hidindtil, inden mindre end hundrede Aar, ikke alleene meget forandret i Sproget i sig selv, men ogsaa i Udtalen, i Orthographien, i Bogstavernes Skikkelse; som Kjendere af Diplomatiken noksom viide. Disse Forandringer ere størst i de Lande, hvor der er en alt for stor Communication med Fremmede, eller en alt for lidet imellem Indbyggere, og, hvilket er indbefattet under det sidste Begreb, hvor der skrives saa eller ingen Boger. Heri seer man Aarsagerne,

hvorfor

hvorfor det Islandiske Sprog nærmer sig det gamle Nordiske i en langt højere Grad, end noget andet af samme Oprindelse. Islands Indbyggere har fra Forstningen af brugt eet Slags Tungemaal, de have fra de ældste Tider af holdet Samqvem med hinanden, de har tilsig ved Skrifter forplanter Deres Maal og deres Tankemaade paa Efterkommerne, og de har ikke faaet saadanne Besøgelser af Fremmede, som kunde fortrænge Sproget. Med alle disse Fordele har alligevel det Islandiske Sprog ikke ganske kundet undgaae den almindelige Skæbne, Foranderligheden.

Sprogene pleye at lide de stærkeste Forandringer i de allerbrugligste Ord, just fordi de ere hver Dag i alles Mund. Det Danske jeg, det Svenske jag, det Sydiske ich, det Engelske I ere uden tvivl i Oprindelsen det samme Ord. Efter den Sydiske Udtale a bliver det endnu meere ukiendeligt, og dog er det det samme. Endnu mere, i de Runiske Skrifter finder man dette Ord forandret.

forandret i Eng, ja ogsaa i Ine. (*) Ordenes Betydning skal blive forandret. De Gamle skrev: Danmarkis, Norgis, Vends, og Gottis Konning. De formerede Passivum i is, som bødis, i Stæden for es. Ordenes Betydning forandres. Hin, som i forrige Tidder brugtes som en Artikel, forekommer nu alleene som et Pronomen. Ordenes Orden forandres i Sammensyrelsen, da Sproget efterhaanden bliver eenformig eller analogisk, og deraf forkaster visse Constructioner, som alt for sterkt afvige fra de almindeligst antagne. Det gamle Danske havde samme Frihed som det Latiniske, at sette Adjectivum lige saa vel efter, som for Substantivum. Nu bruges alleene det sidste. Men den fornemmeste Forandring, som overgaaer Sprøgene, er denne, at mange Ord komme af Brugen, at de agtes ligesom udriente eller forslidte, og at der opkommer mange nye Ord, med, eller uden tilstrækkelig Varsag. Nye Begreb medføre nye

Ord,

(*) Worm. monum. Danica p. 112.

Ord, som gemeensigen laanes fra den Nation, ved hvilken Hjælp man har fået den nye Kunstud. Saa er den merkeligste af dette Slags Forandringer foregaaet i det Danske Sprog, ved Christendommens Indførsel. Da ere ikke alleene de Ord indkommne, som have en umiddelbar Sammenhæng med Religionen og med Kirkesager, men ogsaa adskillige, som angaae Landets Forfatning, ja endog den daglige Omgang. Men ved den Danske Udtale ere de nu saa forandrede, at man neppe igentinder i dem den Latiniske eller Græske Oprindelse. Saa er Præst blevet af Presbyter, Degen af Diaconus, Foged af Advocatus, hænde, forbunde af Mellemalderens Latin Bannus. Herhen have ogsaa de Ord: Kirke, Munk, Cannik, Øsser, Stein, Skole, Plante, med mange flere. Saadanne Forandringer har det Danske Sprog tilselles med alle andre i Verden. Men desvagt beholder det, tillige med det Hydiske Sprog, det Fortrix at være et Originals

ginalssprog; et Sprog, som fra den eelse Slægt af Landets Indbyggere er bleven fortplantet paa den anden; et Sprog, som ikke er bleven sammensat, ligesom ved en Sammenstodning af adskillige Nationer. Dette Fortrin kan det Franske Sprog ikke tillegne sig, lige saa lidet, som de øvrige Sprog i Vesten og i Synden af Europa. Man anfører ikke dette Fortrins Beklaffenhed fra den rette Øyepunct, om man derfor ikke sogte andet, end Den forskellige Art, at tale et Sprog, som man ingen har at tække for uden sine egne Forfædre, som ikke trenger til fremmed Smukke, og som er prydet ved sin egen Reenhed. De Fordelene, som deraf skyde, ere meere væsentlige. Et Originalsprog antreffer man en behagelig Orden, en noye Overensstemmelse imellem Stamordene og de Nedstamnende; Og deraf folger igien en grundigere Bestemmelse i Ordernes egentlige Betydning, og en stor Lettelse for Hukommelsen. Man stionner best paa disse Fordelene, om man opkaster en Fransk Ord-

bog,

bog, og man vil da set fage i Øyne mange af de Uleiligheder, som ere naturlige i et sammenblændet Sprog. Da finder man Derivata i Mengde, hvis Stamord ingen indledt Fransk kan siende, uden den, som med Umage opleder dem i Romernes og i Grækernes Sprog, eller med en Du; Cange i det barbariske Latin. Da finder man Composita, hvis Simplicia ikke forekomme i Sproget, hvis eene Deel kan være af Celtisk og den anden af Romersk Oprindelse. Man har gjort f. E. i det Franske Ordet *diffamer*, og man har dog ikke indtaget i Sproget dets Stamord *Fama*. Det Latinse abbreviare, er neppe siendeligt i det Franske abregter, som da er gandse uden Stamord. Desuden er *ab* ingen Fransk Präposition. Ordet *beaucoup* bemærker et af de allersimpelste Begreb, som idelig i Talen forekommer. I Mangl af begvemmere Ord, og da det gamle af Latinen tagne *moult* er gaaet af Brug, betegner man sig, for at sige meget paa Fransk, af et Compositum, som vel bestaaer af to

B

Frans

Franſſe Ord, men for hvis Sammimensætſelſe man neppe kan udfinde nogen rimelig Aarſag. Det maa falde den Franſſe Ungdom ligesaa tungt, at lære de fleſte Konſters og mangfoldige Tings Navne i deres eget Sprøg, ſom om den ſkulde lære dem i gandſte ubekindte. Et Barn, ſom eengang ved; hvad det er, at bygge, og hvad det Ord Konſt betyder, giort ſig let et rigtigt Begreb om det Ord Bygningkonſt. Men hvilken Aaledning i Neſten af Sproget har en Franſſe, til at forſtaae det Ord Architecture? Har man eengang i det Danſſe et tilſtrekkeligt Begreb om det Ord Ret, ſaa folge af sig ſelv Begrebene om de Ord: at retto, retklassen, retſindig, retſærđig, retmaſsig &c. Det heeder i det Franſſe Droit, men for at udtrykke de anførte nedſtammende Ord, bruger man i samme Sprog ſaadanne, ſom ere af en gandſte ulige Etymologie. Man ſiger corriger, juſt, equitable, legitime &c.

Der kunde anføres herom langt mere! Men jeg troer allerede med den fornødne Ærde-
lig,

lighed at have viift, at et Originalsprog har store Fordele, og et sammenblandet, naturlige Uleiligheder. Men ſkulde diſſe ikke erſtattes ved den deraf flydende Rigdom? Man kan jo vente at foreſinde det størſte Forraad i et Huus, hvor man ikke har giort ſig Beſtænkning, at laane af Maboerne rundt omkring. Dette fører os til den anden lextiſtive Betragtning, om Ordenes Antal i de tre forelagte Sprøg, og om deres Forhold imod Begrebene, baade i det almindelige Liv, og i Konſter og Videnskaber.

Ordenene i Almindelighed bringes best under de bekiendte tre Claffer, Nomina, Verba og Particulae; eller, for at forklare diſſe Navne paa danſſe, Nævneord, Tiidord, og Bestemmelſesord. Jeg anſerer her diſſe Forklaringer, ſom have deres Mytte, for at vise, at de ere mig ikke ubekindte. Men herefter vil jeg meestendeels betiene mig af de ſedvanlige Latinſke Konſtord, da Lydelige heden og Kortheden ikke let bar opofres for en formeent Reenhet i Sproget.

Hvad den tredie af de ommesdte Classer, nemlig Partiklerne angaaer, saa er Deres Kundskab i sig selv det vanligste og vigtigste i Sproget. Deres Brug er saa adskillig i et hvort Sprog, Forstien imellem Ordene selv er saa ringe og saa umerkeligt, at man ikke ret kan blive bekjendt med dem, uden ved en lang Øvelse. Men i Henseende til deres Mængde findes liden Forstiel imellem Sprogene. Et hvort har det fornødne Antal. Jeg undtager Adverbia, hvoraf de fleste nedstamme fra Nominibus og Verbis, og hvis Antal foligelig er proportioneret med Mængden af deres Stamord.

Saa længe et Sprog, tillige med Nationen selv, er i sin første Oprindelse og i sin Barndom, saa længe har det kun saa Nomina og endnu mindre Verba. Jo meere et Folk forsøger sine Bequemmeligheder, jo meere det bliver sleben, jo meere Esterkommerne bygge paa deres Formænds Eliid; desmeere forøges Begrebene, og tillige med dem deres Tegn, Ordene. Da Sprogets Dyrkelse og

saa

saa i denne Henseende er et Werk af foreenede Kræfter, saa udkræves dertil ikke alleene en vis Folge af Aar, eller rettere af Aarhundrede, men ogsaa i et vist Forhold en tilstrækkelig Mængde Folk, som i en hver Alder forene deres Kræfter. Hvad Under derfor, om det Franske, om det Tydiske Sprog fandtes ordrigere, end det Danske? Da de Folk, som tale hine Sprog, i Mængden langt overgaae de Danske, om man end for Sprogenes Forvandtskabs Skyld vilde ansee de Norske og de Svenske for een Nation med dem. Alligevel findes det Danske Sprog i adskillige Henseender saa rigt paa Ord, at det ikke viger, og fanske overgaae de andre.

Den beste Grund til denne Rigdom har unegteligen dette Sprog, som har den største Frihed og Lethed i Derivationen, og i Sammensættelsen.

I Henseende til Derivationen har det Danske Sprog adskillige Endeser, som tiene til at formere nye *Nomina Substantiva*, og at sette et nyt Begreb til Stamordets Verner-

Kelse. De fornemmeste af dem ere paa hed og dom, som jeg finder at være Nominalia, som *Evighed*, *Viisdom* *Ungdom*; *ing*, som jeg finder at være Verbalia, *Betrægning*, *Sorsoning*; og Endelsene *stab*, *else*, *ie*, hvilke ere tilsælles for Verbalia, og Nominalia, som *Videnstab*, *Vensstab*, *Skabelse*, *Størrelse*, *Rasere*, *Ritterie*. De fleste af disse Endelscer betyde en Egenstab, eller noget abstract, hvilket kan fiendes paa Ordene *Evighed*, *Viisdom*, *Videnstab*, *Størrelse*. Men Ordene paa *ing* og *ie*, og endel paa *else* betyde en Gierning, eller ogsaa en Tillstand, *Sorsoning*, *Ritterie*, *Skabelse*. Dersom vi findes let Forstienet imellem Virkning og Virksomhed, Mættelse og Mæthed. I det Tyske og i det Franske kan man næsten giøre de samme Anmærkninger om Substantivernes Derivation. De fornemmeste Tyske Endelscer ere; *heit*, *keit*, *thum*, *ung*, *schaft*, *e*, *ey*, som *Weisheit*, *Ewigkeit*, *Reichthum*, *Betrachtung*, *Wissenschaft*,

Große,

Große, *Rasere*, og de svare omrent, som af Exemplerne kan sees, til de foranførte Danske. Derved kan ogsaa lignes de Franske Endelscer *té*, *esse*, *on*, *ent*, *ance*, *ie*, *age*, i Ordene *eternité*, *sagesse*, *reconciliation*, *commencement*, *temperance*, *Folie*, *badimage*.

Bed Adjectivernes Derivation komme før det første Participia passiva i Betragtning, hvilke endes paa *t* eller *en*, og i Grunden ikke ere andet, end Adjectiva verbalia. De øvrige fornemmeste Endelscer ere i det Danske *ig*, *lig*, *egting*, *som*, *st*, *bar*, *dydig*, *menniskelig*, *frygtagtig*, *frygtsom*, *skinbar*, *himmelst*. De fleste af disse Endelscer tiene til at udtrykke Adjectivernes sædvanligste Betydning, nemlig en Egenskab i concreto som *dydig*, *frygtsom*, *skinbar*, eller hvad der tilhører en Ding; som *menniskelig*, hvad Mennesket angaaer, *himmelst*, hvad Himmelnen tilhører eller fra Himmelnen kommer. Endelsen *agtig* har to Bemerkesser, som i Grunden kan ansees for en egenest; deels betyder den noget, som kun har et Forvandelskab

B 4 og

og ikke en fuldkommen Eighed med Stamordet, som *træagtig*, *rødagtig*, Deels besynder den en *billighed*, som *vredagtig*, *frygtagtig*. De Tyske formere deres Adjectiva omrent paa samme Maade. De bruge Endesterne *ig*, *lich*, *sam*, *isch*, *bar*, *haft*, som *listig*, *menschlich*, *furchtsam*, *himmisch*, *scheinbar*, *tugendhaft*. Dog har de ingenz som gandste svarer til den danske *agtig*. De Danske Adjectiva paa denne Endelse, som have den første af de unsorte Betydninger, formere de paa *lich*, som *rødt*, *lich*, *süßlich*, da samme Endelse dog ogsaa bruges til atudtrykke, hvad det hører til *Tinzen*, som i *menschlich*, *herzlich*. Men de Adjectiva paa *agtig* af den anden Bemerkelse flettes aldeles i det Tyske. Derfor gior man der ingen Forsiel imellem *frygt*, som og *frygtagtig*. I Stæden for begge Ord giger man *furchtsam*. (*) Adjectivernes

(*) Med de danske Adjectiva paa *agtig* overeene stemme ogsaa de Tyske paa *artig*, som bruges baade om physiske og om moraliske Besæb: *Faktartig*, *bösartig*.

brugeligste Formationer hos de Franse kan sees af de Ord *admirable*, *avantageux*, *portatif*, *partial*.

Eet Slags Adjectiva savnes baade i det Franse og i det Danske, og haves i det Tyske. Det er de, som tilkiendegive Materien. Man siger i det Tyske: *golden*, *eisern*, *holzern*, *steinern*, da de to andre Sprog, i Stæden for disse Adjectiva maa sette Substantivum med Præpositionen. Das ist *holzern*, det er af *Træ*, cela est de bois. Derimod har det Danske Sprog den Fordeel, at kunne bruge et sammensat Substantivum, naar det Tyske, soyer dette Slags Adjectivum til et Substantivum. For: ein goldner Scepter siger man kortere et Guld-scepter, men de Franse blive ved, at sige un sceptre d' or.

De Franse ende de fleste Adverbia, som giores af Adjectiverne, paa *ment*, som *admirablement*, *avantageusement*, *methodiquement*. De Tyske gior ingen Forsiel imellem saadanne Adverbia og deres Adjectiva.

Tugendhaft, furchtsam, listig, himmlisch ere ligesaa vel det eene, som det andet. Contexten alleene maa vise Forstien. De Danske bruge ogsaa deres Adjectiva som Adverbia, og det i Formen af begge Slegter, som Sproget har. De kortere Adverbia stemme gennemligent overeens med Adjectivernes anden Slegt, som endes paa t, som sinukt, høyt, godt. De længere Adjectiva, i sær de, som endes paa ig, beholde i Adverbis den første Slegt, som listig, viiselig, fordeelagtig. Man siger: Det er sinukt skreven, han skrev fordeelagtig om ham. Dog formere de Danske ogsaa endel Adverbia paa samme Maade, som de Franse, ved at tilsette Adjectivis en Stavelse. Man siger ogsaa adverbialiter: listigen, viiseligen, fordeelagtigen. Disse bruges for deres Eængdes Skyld ikke gierne, uden hvor en Eftertryk tilkiendegives, og hvor man ogsaa i Udtalen setter Tonen paa Adverbium. Man kan sige: Han har viiselig opført sig, og: Han opførte sig viiseligen.

Endnu

Endnu een Anmerkning om Nævneordenes Derivation. De Thyske formere et eget Slags Substantiva, i hvil Stæd de Danske saa vel som de Franse maa bruge en lidet Omstyrning. Jeg meener de Deminutiva, som findes i stor Mængde i hines Sprog paa Endelsene chen og lein, saa og ling, hvilke en Skribent, ogsaa uden at se paa Brugen, selv kan formere, i sær i den skjentsomme Stil. Man siger Kindlein og Kindchen, Mågglein og Mådchen. Endelsen ing svarer til den latiniske aſter og bruges til Foragt, som Dichterling poetaſter. Såugling, Sonderling, Höfling, Liebling ere ikke egentlige Deminutiva. Ædet Danske ere mig ingen Deminutiva bekendte, som svarer til de Thyske Endelsene hen og lein, undtagen det Ord Frøiken, som er kommen i Sproget af det Thyske Fräuchen, som man forhen har sagt, lige saa vel som Fräulein. Man har vel nogle Ord paa ing, som betyde noget smaat, som Kylling, og Killing i Kartekilling. Men deraf alleene kan de ikke

ikke kaldes Deminutiva. Der forudsettes til-
lige, at de skal være tilkendeligen dannede af
andre Substantivis, som ere Tingenes ordent-
lige Navn. Gæsling og Elling derimod
ere egentlige Deminutiva. De Franske have
ogsaa nogle egentlige Deminutiva, som oison af
oye, *pigonneau* af *pigeon* *Femmelette* af *Fem-
me*, *roitelet* af *roi*, men det kommer ikke imod
Mængden af disse Slags Ord i det Tydste, og
imod Friheden, som dette Sprog har, at gisre
flere. For at sige det samme, som udtryk-
kes ved disse Ord, bruger man i det Danske
de Adjectiva *liden*, *lille*, *smaa*, som da ikke
alleene betegne noget virkelig smaaat, men ogsaa
tilkendegive paa samme Maade, som De-
minutiva, enten en Godhed og Kierlighed,
eller ogsaa en Foragt. De Franske bruge
Ordet *petit* i samme Meeninger.

I Henseende til Tildordenes Deri-
vation finder jeg ikke noget besynderligt at
ansøre til de tre Sprogs Sammensigning.
Alle tre have de selv samme Mangler. De
kende ingen Frequentativa, som forstørre det

Latin-

Latiniske Sprog en stor Skønhed, og næsten
samme Nutte, som Conjugationen Piel i de
Orientaliske Sprog (*). Der findes ikke
i noget af disse Sprog Verba, som ligne de
Latiniske Desiderativa i *Urio* og Deres Deminu-
tiva i *illo*. (**) De har ikke heller den besynderlige
Fordeel, som det Engelske Sprog,
at kunne forvandle de fleste Substantiva til
Verba, uden engang at tilsette en ny Endelse.

Vi vil nu betragte disse Sproges Ge-
nie i Sammensættelsen, og hvordan ogsaa
derved nye Nomina og Verba formeres.
Heri har det Danske og Tydste Sprog en
ulige større Frihed og Styrke, end det Fran-
ske. Dette sidste hielper sig næsten alleene
med de Sammensætter, som det har fore-
fundne i Latinen. Det siger *absoudre*, *resou-
dre* efter *absolvere*, *resolvere*, uden engang

nu

(*) Det Tydste Sprog har Substantiva Frequentativa af besynderlig Estetryp, som *Gezänke*, *Gewerne*, *Geheule*.

(**) Dog har det Tydste Sprog nogle egentlige Verba Deminutiva, som *lächeln*, *zischeln*, *laufen*.

nu omstunder åt bruge Soudre, som hines Simplex. Det siger *omettre*, efter *omittere*; *omendfisjion* »ellers ikke er et Forord i det Franske. Det siger *rectifier* efter *rectificare*; da dog intet af de to Ord, hvoraf Sammensætelsen er giort, findes i Sproget.

Hvilken Rigdom og Eftertryk findes ikke derimod i de mangfoldige Sammensætninger, som bruges i det Danske og i det Tydiske! Ja disse Sprog tilstaae Skribenternes Genie en fuldkommen Frihed, uden mindste Anstød dagligen at giore nye Sammensætninger, naar de kun Derved iagttagte Tingenes Natur og Sprogenes Analogie.

Man sammensetter alle Substantiva, som efter deres Natur ere skifteude vertil, med Ordene fuld, rig, fri, los, værdig, eller i det Tydiske med voll, reich, frey, los, werth, og gør dermed en Mængde af nye Adjectiva, som de Franske ikke kan giøre efter, og gemeenlig maa sige med to Ord. Man siger: haabefuld, lærerig, syndelos, rømfrei, strafværdig, og paa samme Maade

udtrykker man sig i det Tydiske. Man sammensetter i begge Sprog to Substantiva, i utallig Mængde, som Konstdommere, Donnerstimme. Denne Frihed, saa vel som Sammensætningen af Verba og Nomina, forskaffer Sprogene en Evne, at give alle Slags Konstord, som det Franske gierne kaner af det Græske, med indenlandse Ord, hvilke ere let at erindre, og gemeenlig allerede indeholde et Anleg til Tingenes Definitio nominalis. Jeg har forhen ansørt Ordet Bygningskonst. Architecture. Herhen høre og saa de Navn af andre Konster, som Taleskonsten la Rhetorique. De fleste Navne af Gygdomme, som Lungesoet Phtisie; og af Planter, især af dem, som en vis Kraft tillegnes, eller som beskrives af Figuren, som Galebær Bryone, Bårenklau Bisørnelabbe Acanthe, Sieberrinde la Chine.

Det Danske, saavel som det Tydiske Sprog, gaaer endnu videre i Compositionen. Undertiden sammensettes af tre og fire Nomina et eeneste. Klinge saadanne lange Ord just ikke

ikke smukt, saa har de dog deres Nutte. Det
tjene for Exempel, des noyere at bestemme
vise Embeder og Forretninger, som Reichs-
erbährhüter, Reichsgeneralfeldmarschall.
Det Græske Sprog har ligesaa lange og
endnu længere Compositioner.

Men den største Overslodighed af smukke
og eftertrykkelige Ord kommer i de forhen
nævnde to Sprog, formodelst Compositionen
med Forord, som settes fornemmelig
for ved Verba og de dersra nedstammende
Nomina. Jeg vil ikke opholde mig med de
almindelige Präpositioner, som ogsaa det
Franse til sine Sammensætninger har antaget
af Latinen. Men hvilken syndig Korshed
har ikke det Tydste Sprog! naar det setter
for sine Liidord Stavelserne ent, ver, zer,
som i entzaubern, verbring, zermartern,
De Franse sige vel ogsaa defenchanter, men
for tilborlig at udtrykke de andre Ord, maa
de bruge heele Talemaader. De Danske
give det Tydste ent og zer med und og son-
der, som undflye, undsige, sønderbryde,

son-

sønderknuse. Det Tydste ver udtrykke de
med for, da derimod fore betyder det sam-
me som det Tydste vor. Verschreiben und
orschreiben header paa Dansk; forskrive
og forestrike, verlegen vorlegen, for-
legge forelegge.

Saaledes har jeg troet, at Sprogenes
Ordridghed i Almindelighed best kunde under-
søges, ved Derivationens og Compositionens
Betrægtning. Nu er det Liid at see, om i det
almindelige Liv, i finere Folkes Samta-
ler, og i adskillige Videnskaber og Kon-
ster, eet af de forelagte tre Sprog kan rose
sig af en større Rigdom end de andre. Man
maa ikke her blive staændes ved enkelte Ex-
empler. Jeg har tit hørt ansøre som et Be-
viis af det Danske Sprogs Rigdom det Ord
Gienboe, fordi man ved denne Leilighed i
det Tydste bruger Omfrievningen: Nachbar
gegen über. Men ogsaa et hvert andet
Sprog, som ikke nør var saa rigt, som det
Danske, kunde let findes hist og her at have
et besynderligt Ord for at udtrykke en vis

C

Idee,

Idee, hvor andre Sprog bruge flere Ord, eller ikke saa noye betegne den samme Idee. Saa har de Danske det almindelige Ord *Værelse* for alle Slags Rum, hvori et Huus er inddelte som i det Engelske ikke saa bequemt kan udtrykkes. Derimod gisre de Engelske en Forskiel imellem: *Kammer*, *Stube*, *Zimmer*, *Gemach*, som ikke findes paa samme Maade i det Danske. Og de Franske noyes med at nævne disse Ting med de to Ord: *chambre* og *appartement*; dog bruge de ved visse Lejligheder ogsaa: *poele* og *piece*. De Franske har intet Ord, som egentlig svarer til det Danske Verbum at skamme sig, de sige i Stæden derfor: *etre honteux*, eller *avoir honte*. Det Engelske Sprog har to forbundne Ord af en adskillt Betydning; *Måske*, som gaaer paa det legemlige eller det udvortes, og *Måsigung*, som gaaer paa Sicelen, paa Affeckterne. I Stæden for begge Ord, og uden at gisre denne Forskiel, bruger man i det Danske det Ord Maades lighed, som derforuden svarer til et Begreb

end-

endnu, som de Engelske udtrykke med et tredie Ord *Mittelmåsigekeit*.

Dette er nok for at vise, at intet Sprog bør holdes for saa rigt paa Ord, at det jo i visse Tilfælde af andre kan overgaaes, men disse Tilfælde udgiore ikke Sagen. Og dette viser tillige mine tanker om Ordenes Forhold til de Ting, som forekomme i det almindelige Liv. Intet Sprog, som bruges af en cultiveret Nation, har Mangel paa saadanne Ord. Intet har ogsaa heri en besynderlig Rigdom frem for andre, da Manglen paa den ene Side gierne erstattes ved Overflodigheden paa en anden Side.

Hvad den finere Omgivelses Sprog angaaer, saa forstaader man derunder alts hvad der kan tales om i vittige, muntre og galante Selskaber; *Skeimt*, som ikke ganske siger, som beroer paa en Allusion; en halvskjult Roes, som ikke bringer Beskeddenheden til at rodmes, sine Anmerkninger over sine og over andres Søsler. Det Franske Sprog overgaar uden tvivl alle andre i en

rig Forraad af Ord, som betegne disse Fo-
lesser, og Menniskers Carakterer, Affecter,
Gierninger, indtil i deres allerfineste Skat-
teringer. Man vil blive overbeviist herom,
om man f. E. forsøger at oversette les Caracteres
de Bruyere. Intet er lettere end at tilkien-
degive Meeningen i Almindelighed; men
størber man noyagtig at forestille Billedet,
med alle sine Træk, ikke med meere og ikke
med mindre; da vil man tit med Fortrydelse
beklage sig over Mangel paa Ord (*).

Samma Anmerkning gelder om de
smukke Konster og Videnskaber. Om Ma-
leriet f. E. har de Franske mange ypperlige
Werker, som vidne om den dybeste Indsigts-
og om den fineste Smag. I det Hydse
har man ikke saa mange gode Skrifter af

dette

(*) Den samme slags Rigdom, som viser sig i en
Bruyere, udfodres ogsaa i den episke og dras-
matiske Poesie. Klopfloks Messias viser, hvil-
ken Styrke det Hydse Sprog har til at til-
skrive Mennesket i utallige Bevægelser og Si-
tuationer.

dette Slags (*). De Hydse Konstnere og
Liebhabere ere saa vante til Franske og Itali-
enske Konstord, at deres egne, som ellers ere
veludtrykkende, mindre bruges, end de burde.
Det Danske Sprog har endnu farre Skrif-
ter om de smukke Konster at fremvise. Den
nærvarende Mangel i dem paa øedle, fine
og veludtrykkende Ord er ikke Sprogets
Skyld; lige saa lidet, som en slet dyrket
Viingaard kan bære Skylden, at Viinstok-
fene paa dens frugtbare Grund ere tynd-
plantede, og ikke alle af det øedelste Slags.
Gode Originalskrifter af Folk, som baade for-
staar Eugene og Sproget, og i Begyndels-
sen i sær, gode Oversettelser vilde snart af-
hjelpe denne Mangel. Det er ikke mange
Aar siden, at man holdt det Hydse Sprog
for usikkert, at frembringe lige saa belevne
Breve, som det Franske. Gellerts Breve
beviser, at man har taget fejl deri, og den

E 3

nys

(*) Nu eyer det Hydse Sprog et ypperligt Werk
i den Saxiske Legationsraad Hagedorns Be-
trachtungen über die Malerey. Leipzig. 1762.

nys udkomme Oversættelse kan, iblant andet, tine til Bevis, at man gjorde det Danske Sprog Uret, om man vilde domme derom, ligesom man forhen domte om det Tydse.

De Grandser, som man har foreskrevet denne Afhandling, tillade ikke at igennemgaae alle øvrige Videnskaber og Konster. Jeg vil fun opholde mig ved nogle.

De mange Skrifter af lærde og usærde Forsættere, som udgjore Danmarks og Norges Økonomiske Magazin, vise nof som, at det Danske Sprog har ligesaa lidet Mangel paa økonomiske Ord, som det Tydse eller Fransæ. Man har mere Aarsag at beklage, at Mengden af Ordene i Agerdyrkningen og Hushæsenet er større, end det synes forsondent eller nyttige, da tit en hver Provinz i Riget bruger sine egne Konstord, og da man flettes endnu en kritisk Ordbog, for at bestemme den egentlige Værd af disse Venævneller, og at tilkiende de beste Prisen.

Konstordene, som bruges i Danmark ved mechaniske Forretninger og Haandver-

ker,

ker, blive andre Folk, som ere uden for Længene, ikke saa let bekendte, som i Frankrig, hvor der nu udgives de prægtigste og udforsligste Verker om mechaniske Konster. I Mangel af dette Slags Danske Skrifter kan man ikke engang domme om disse Konstords Beskaffenhed og Mengde. Dog er det troligt, at en stor Deel af dem har sin Oprindelse fra Tydfland, hvor de fleste Fabrikantere og Haandverksfolk i forrige og i nærværende Tider have lært deres Professioner. Besynderlig i Bergverkskonsten og Mineralogien har vel neppe noget Sprog lige Rigdom med det Tydse. Da Biergverksfolkene fra Saxon ere komne til Norge, saa er det intet Under, at det Danske Sprog har antaget mange af deres Konstord (*).

Af Ordene, som bruges i Videnskaberne, har man især at legge Ærke til dem,

E 4

som

(*) I de Danskess alleredste Handtering, i Svæsenet har Sproget en langt større Rigdom end det Tydse, hvis fleste Konstord heri ere af Plattydse og Hollandse Oprindelse.

som høre til Lovkyndigheden. De Franske Lovkyndige flettes ikke paa Ord i deres Sprog. Men de besynderlige Bencæneler og Talemaader, som de have udvalt, udgiore ligesom et eget Sprog, som ikke bliver hørt eller forstaaet i den almindelige Omgang. De sige f. E. *hairie*, *homicide*, *interpeller*, *ab interstat*; lutter Ord, som ere tagne af Latinen, og som ikke have Stamord i det Franske. Den Danske Lov derimod laaner sielden fremmede Ord. De fleste af de egne Ord, som den bruger, ere ogsaa for dem forstaaelige; som aldrig have læst Loven; og der bemærkes i dem en besynderlig Fynd, Rigtighed og Korthed. Vedkommende og Uvedkommende ere meget nyttige Ord, som man har Umage at fortolke i andre Sprog. *Sieme* le er en besynderlig Udtryk, hvis vidtloslige Bemerkelse er grundet paa meget rigtige Begreb, som man finder i Naturloven. At vedgaae og fragaae Arv er fort og veludtrykkende. Det Tydiske Sprog er i Lovkyndigheden nok lige saa rigt paa egne Ord, men

Det

det anvender ikke sin Rigdom, som det burde. I de bekendteste Skrifter, ja i Lovene selv, endog i de nyeste, som i Codice Fridericiano, findes paa alle Sider Mængden af latiniske Ord, som gierne kunde ombyttes mod Tydiske; om ikke den gamle Høagtelse for den Romerske Jurisprudenz, og mange Tydiske Justisters Ukyndighed i Fædrelandets Sprog alt for meget havde stadsfæstet Brugen af de Latiniske Ord. Der siger f. E. i den ommeldte Lov *Procedur* i Staden for *Verfahren*, *Citation* for *Vorladung*, *Execution* for *Vollstreckung*.

Endnu een Betragtning er tilovers i Henseende til Sprogenes lexicalistiske Egenskaber, om nemlig Ordenes Bemerkelse er tilbørlig fastsat i det Danske saa vel, som i det Tydiske og Franske Sprog. Ingen har Magt at fastsette noget heri, uden den, fra hvilken heele Sproget kommer, og til hvis Dieneste det bruges, Folket i Almindelighed. Dets Stemmer samles vel ikke, men man fiender dog dets Willie, om man giver Agt paa de

C 5

fleste

fleste og paa de beste. Beltalende Folkes almindelige Brug gør meget, men endnu meere gode Skrifter. Det fine, det ødle, det høje i Sproget lærer man af saadanne Folkes Skrifter, hvis Nyemerket er, frem for alle andre at tænke og at skrive fint, ødeelt og højt; af Poeterne, men kun af dem, som fortjene dette Navn. Uden at giøre sig skyldig i en lastværdig Partiskhed, kan man ikke nægte, at det Franske og det Tyske Sprog for nærværende Tid besidde fleere og betydeligere poetiske Verker, end det Danske; da dog Sproget, som herefter fortællig skal vises, i høyeste Grad er bekvemt til Digtekonsten, og da dets Skaldre for mange Aarhundrede siden med Rette har forhvervet sig et evig Eftermøde.

End og de beste Skribenter kan ikke for sig selv bestemme Ordenes Bemerkelse paa en upaatvivlesig og uryggelig Maade. De tilkiendegive den ikke udtrykkeligen; flittige Læsere sluttet sig kun dertil, naar de overveie Sammenhængen, i hvilket et Ord forekom-

mer.

mer. Men Skribenterne selv ere ikke altid tilforladelige, de kan tage feil, de ere hinanden imod. En kritisk Ordbog er derfor uforbigængelig fornoden. Deri skal Etymologien grundigen opledes, for med des større Sikkerhed at fastsette Hovedbetydningen. Dernæst maa med gode Autoritater og andre tilstrekkelige Beviser gotgiøres, i hvilke andre Meeninger et Ord kan tages; om det er ødeelt eller uødeelt; meere stikket til Poesien, eller til den nedrigere Prosa; brugeligt i den daglige Omgang, eller kun, naar man taler konstnæssig.

Hør vit have ikke de Franske bragt det heri! De fremvoise foruden et Dictionnaire, som et helt Akademie har udarbeidet med foreenede Krefter, og et andet, som har Navn af Academie de Trevoux, de store Verker af en Færetiere, Menage og Richellet, og de mindre, men ikke ubetydelige af en Daugelas, Girard &c. Den Tyske Nation finder i saadanne Foretagender langt større Vanskeligheder end den Franske; ikke alleene

alleene for de mange Dialekters skyld, som herske i Tydskland, men endnu meere, fordi Landet er deelt i saa mange Stater. Disse vil lige saa lidet, som deres Hoffer, vige hinanden, i at erkende en andens Dialekt for den beste. I det mindste findes der ikke saa let den Enighed og den Understyrning, som udkraeves til et Verk, der sigter til Nationens almindelige Ere og Nytte (*). Alligevel have de Tydse, foruden mange andre merkværdige Forsog, en Wachters og en Frisches lærd Arbeider at rose sig af. Det Danske Sprog har i adskillige Hensigter mindre Vankeligheder at overvinde. Des meere Aarsag har man, at længes efter

den

(*) Vel komme de Tydse i Almindelighed, og selv Hossene i Wien og München deri overeens, at erkende det dyrkede Tydste Sprog, som bruges af gode Skribentere i Sachsen, for bedre end deres egne Dialekter; Men de tilstaae ikke samme Fortrin til de Sachiske Provincialord, og Forskielen imellem det ægte almindelige Sprog og Provincialordene er ikke i alle Henseender noksom bestemt.

den kritiske Ordbog, som en Mand siges at have under Hænder, hvis Fortjenester af Gedrenelandets Sprog og Historie ere overalt bekendte. Men derhos har man og aa at betænke, at saadant et Foretagende er kanske større, end en eeneste Mand's Eerdom og Flittighed kan overkomme.

Teg vender mig nu til grammatikaliske Betragninger, og vil først erindre noget om de merkværdigste **Bøyleser**, eller **Flexioner**, som forekomme i de tre Sprog. At bruge mange Flexioner, det er, saadanne Forandringer i Ordenes sidste Stavelser, som af de Latiniske Sproglærere forstaaes under de Navn af *Declinationer* og *Conjugationer*; det er i en vis Henseende en Fuldkommenhed, og i en anden, en Ufuldkommenhed i Sproget. Beskaffenheten er følgende. Saa vel i et Nomen som i et Verbum ere, foruden Hovedbegrebet, adskillige Nebenideer at iagttaage, uden hvilke Talen vilde miste alt sin Sammenhæng og al sin Forstaaelighed. Fornemmelig maas bestemmes, om et vist

Ver

Begreb, som nævnes, angaaer den Talsende selv, eller den som tilstales, eller ogsaa en tredie Person eller Ding. Bidere; om det er een, eller flere, man taler til, eller om; om et Begreb ansees som afhængeligt af et andet; om det betragtes som Subjectum eller som Objectum i Talen. Deraf tilkiendegives i alle Sprog paa een eller anden Maade Personae, Numeri og Casus i Nominibus og de under samme hørende Pronominibus. I Verbis eller de Ord, hvilke betegne Relationen imellem de Begreb, som nævnes, deres Tilstand eller deres Virkning paa hinanden, bemerkes ogsaa Personerne og Numeri. Men derafunden maa gisres Forstiel, om Relationen forestilles, som virkende eller virket, nærværende, forbgangen, eller tilkommende, vis eller uvis. Deraf tilkiendegives ogsaa i Conjugationen Genera, Tempora og Modi. De anførte Nebenideer ere ikke de eeneste, som ere mulige. De ere kun de bekendteste, de, som man meest er vant til, da de forekomme i den latinske

Grammatik. Andre Sprog iagttage under tiden andre Nebenideer. Saa tilkiendegiver det Græske Sprog paa en besynderlig Maade, ved sin Optativus, Omset, at Virkningen maatte tilveiebringes. Det samme be merker ikke alleene Forstien imellem een og flere, men i de fleste Lejligheder imellem een, to og flere, og deraf bruger det en Dualis i Nominibus og Verbis. Det Hebraiske Sprog har paa samme Maade en Dualis i Nominibus, og i Verbis betegner det Sloegten i den tredie og anden Person. Saa tilkiendegiver det ogsaa ved besynderlige Forandringer i sine Verbis; om Virkningen er stuet med Estertryk, om man har ladet den gisre ved andre, og om den er reciprocerende; hvilket læres i Grammatiken under de Navne af Conjugationerne Piel, Siphil og Sich pael.

Hvad jeg her anfører, kan ikke beskyldes, for at være mit Forehavende uvedkommende. Det er kun ved saadanne almindelige Betragtninger, at man kommer i Stand

til, upartisk at domme om visse Sproges For-
trin eller Mangler.

Der er kun to Midler, som alle Sprog
i Verden kan bruge, til at tilkiendegive de
fornedne Nebenideer. Enten seer det ved
Bøyleser, det er, visse Forandringer i Hoved-
ordet selv, eller man bruger dertil andre Ord,
som tilføjes Hovedordet, og som derfor kal-
des **Hielpeord**, *Voces auxiliares*. Brugen
af Bøyleserne gør Sproget fort og fyndigt,
men derhos vanskeligere at lære, og den un-
derkaster dem idelige Sprogfejl, som ikke ere
agsomme nok paa Reglerne. Ved Brugen
af Hielpeord vinder man i det sidste, hvad
man taber i det første.

Endnu een Anmerkning om Sprogene i
Almindelighed. Den utrykkelige Tilkiende-
givelse af de adskillige Nebenideer, som i Tas-
len kan forekomme, er mere eller mindre
viktig. Nyitten deraf viser sig tit, eller siels-
den. Det største Fortrin bør tilskrives det

Sprog,

Sprog, som meest og fiendeligt agter de
vigtige Nebenideer, og som mindre agter
eller ganske forbigaer de ringere.

Nu vil vi indskrænke Betragtningen til
de tre foregivne Sprog, og først undersøge
deres Natur i Bøyleserne af Nævneord.
Det Danske, det Tyske og det Franske
komme deri overens, at de omhyggeligent
giore Forstiel paa Singularis og Pluralis. Bø-
ger, Bücher, livres ere fiendeligen adskilte
fra Bog, Buch, livre. Forekomme der
nogle Ord, hvori ingen Forandring seer
for Pluralis skyld, som i følgende Exempler,
hvilke ere tagne af de tre Sprog: Ord,
Himmel, palais; saa seer det samme ogsaa
i Latinen; Da *dominus* og *res ex Nominativus*
høgade i Singulari og i Plurali.

Substantivernes Pluralis formeres i alle
tre Sprog paa adskillige Maader. Man figer
i det Danske: Steent Steene, Bie Bi-
er; i det Tyske: Gott Götter, Baum
Bäume, Biene Bienen; i det Franske:
arbre arbres, ciel cieux, cheval chevaux.

D

Disse

Disse adskillige Formationer udgisre egentlig, hvad man i disse Sprog bør kalde Declinationer; Da derimod Genitivus Singularis, efter hvis adskillige Formation man i Latinen har indrettet Declinationerne, giver ikke nær saa begvemme Kjendetegn i det Danske og Tyskse, og ganske bortfalder i det Franske. Det er ingen Fuldkommenhed i et Sprog at tælle mange Declinationer. Jo mindre der er, jo mere Overeenstemmelse har Sproget med sig selv, og jo lettere er det at lære.

Mængden af Casus er ingen naturlig Fornsynshed i et Sprog. Det Hebraiske har slet ingen Casus. Dog tilkiendegiver det Genitivum ved den saa kaldte *Status constructus*; på den Maade, at da ikke det regierte Substantivum lidet en Forandring, men det regierende selv. Genitivus er ogsaa af alle Casus den fornedenste, da dens Brug er, at tilkiendegive Regeringen eller Afhængeligheden, som sættes imellem to Substantiva. Efter denne, ere Dativus og Accusativus de meest magtpaalggende. Begge betegnes

Virk-

Virkningens Object; Accusativus Objectum reale, Personen eller Tinget, hvorpaa virkes; og Dativus Objectum Finale, eller fornemmelig Personen, til hvis Nutte eller Skade virkes. De øvrige to Casus ere saa got som ganske uden Nutte. Der er ingen naturlig Aløsag, hvorför man skal gjøre en Forandring i Enden af Navnet, naar man kalder paa nogen. Det Græske Sprog har ingen Ablativus, da derimod dets Dativus lige saavel bruges med, som uden Präposition. Selv det Latinse Sprog gør neppe i Halvparten af sine Nævneord en forskel imellem Nominativus og Vocativus, Dativus og Ablativus, og dette bør ansees mere for en Mangel end for en Fuldkommenhed.

Efter denne Theorie ligne vi det Danske Sprog med det Franske og Tyskse. Det Franske har slet ingen Casus i Nævneordene selv, det tilkiendegiver dem alleene ved sine Artikler. Det Tyskse Sprog har vel besynderlige Flexioner for de tre Casus i Singulari, Genitivum, Dativum og Accusativum, men de findis-

Ø 2

langt

langt fra ikke i alle Ord. Accusativus er sielden ved en besynderlig Bøylelse stift fra Nominativo. Man siger vel: der Mensch, den Menschen, men Mann, Frau ere usforandret lige saa vel Accusativus som Nominativus. Dativus formeres vel i endel Ord paa e eller ogsaa paa en, som dem Weibe, dem Menschen. Men i ligesaa mange Ord hortfalder dette Kiendetegn, som der Frau, dem Bürger. Genitivus lagttages vel meest, og betegnes med Endelsen s, og i nogle Ord en, som des Manns, des Menschen. Men alle Foeminina savne i det Tydste ogsaa Genitivi Kiendetegn i Nævneordet selv. Frau, Sache bliver usforandret, alle Casus igienem. I Plurali er aldeles ingen Forsiel imellem Nominativus og Genitivus: Die Menschen der Menschen, die Frauen der Frauen, die Dinge der Dinge. I Almindelighed har ingen Casus i Plurali sit eget Kiendetegn, undtagen Dativus, som har det Bogstav n til sin Endelse, som den Dingen. Men om Nominativus ogsaa endes paan, saa er al Forsiel imel-

lem

lem Casus i Plurali ophøvet. Det heeder Menschen, Frauen alle Casus igienem.

Jeg har dersor saa omstændeligen viist den Tydste Declinerings Beskaffenhed, fordi det bliver klart deraf, at den Fordel er ikke stor, som dette Sprog har frem for det Danske, med besynderlige Bøyleser, foruden Genitivo, ogsaa at tilkiendegive Dativum og Accusativum. Thi da det snart flere gange forsømmes end lagttages, saa kommer derved ingen synderlig større Tydelighed i Sproget, og Artiklerne, de udvortes Kiendetegn af Casus, blive dersor næsten ligesaa unistelige, som i det Franske, hvor slet ingen Declinering i Henseende til Casus bruges.

Det Danske Sprog holder sig kun til een Casus, men til den vigtigste af alle, nemlig Genitivus, og den tilkiendegives i alle Nævneord paa en eenformig og sikker Maade. Bogstaven s betegner igienem heele Sproget, saa vidt mig er beklaadt uden al Afsigelse, Genitivum Singularis og Pluralis. Konge Konges, Konger Kongers, Land Lands,

D 3.

Lande

Lande Landes; disse saa Boyesser vise den heele Danske Declinering, for saa vidt, at Nævneordet betragtes i sig selv, og uden Artikelne. Omendforsom alle de øvrige Casus komme overeens med Nominatiyo, saa kien des de dog let fra hinanden, alleene ved Constructionens Orden og ved Præpositionernes Hjælp. Dersor behøver ikke engang den Danske Artikel nogen Boyelse, som den dog har i det Tydiske, og uomgiengelig maa have i det Franske. Man siger den, det og de igiennem alle Casus.

Artiklens Betragtning bringer mig nu til at tale om et ypperligt Fortrin, som det Danske Sprog, og saa vidt mig er bekjendt, de Nordiske i Almindelighed, har for de fleste andre Europæiske. Artiklen udgjor i det Tydiske og Franske, ligesom i det Grædske, altid et adskilt Ord. I det Danske kan den bruges paa samme Maade. Det skeer nemmelsig, naar et Adjectivum settes til Substantivum, saa og naar et Pronomen relativum folger, og Estertryffen skal formeeres, som:

som: den viise Mand, den Religion, som vi bekjende. Men det Danske Sprog foreener ogsaa Artiklen saaledes med sit Nom, at de udgjere sammen kun et eneste Ord, som Manden, Ordet. Deane Foreening har sin Grund i Naturen. Artiklen i sig selv giver intet Begreb om noget. Den tæller kun, deels at vase Hovedordets Casus, deels ogsaa at tilklaendegive, om det er et almindeligt Begreb, eller et fuldkommen bestemt, noget Individuelt, man taler om. Men denne Nebenidee er i en saa noye Forbindelse med Hovedordet, at den med bedre Grund udtryffes i Hovedordet end ved besynderlige Hielpeord (*). Det Hebraiske

D 4 Sprog

(*) En Mangel er foreenet med denne Fuldkommenhed i det Danske Sprog. Det taaler mindre Inversioner, end det Tydiske Sprog, som ved Artiklens Boyelse kan skille Nominativum fra Accusativo, omendforsom der ingen Forskiel er i Hovedordet selv. Den Vater liebt der Sohn maa oversettes i det Danske, Sonnen elster Fareren, om man vil være forskaet: Men naar der skal siges: Die Tochter liebt die Mutter, taaler det Tydiske ikke heller en Inversion.

Sprog gør det samme med sin Artikel 7, יְהוָה Jord, יְהוָה Jorden. Og der er kun den Forskel imellem den Hebraiske Artikel og den Nordiske, at hin alletider føresettes Ordet, og denne efterfølges (*).

En betydelig Betragtning har vi endnu at anstille om Nævneordene, nemlig om des res Slægt, og om Maaden, hvorpaa den tilkendegives i det Danske saavel, som i det Engelske og Franske. Slægten i Ordene har uden Tvivl sin første Oprindelse af Slægten i de levende Ting. Man har gjort Forskel iblandt Menneskene i de fleste Navne, som man tillegger dem, og iblandt andre Creature, kun hvor det syntes fornødent; imellem Mands- og Kvindeskilnet. Dette er Oprindelsen til

til Genus *Masculinum* og *Femininum* (*). Siden er det skeet ved et Slags Misbrug og ved Sprogenes forsvariske Analogie, som seer mere paa Stavelser og Endelser, end paa Tingene; at man har regnet Genus *Masculinum* og *Femininum* til Ting, som ikke egentlig kan siges at være af noget Kion. Deraf har ogsaa i adskillige Sprog Genus *Neutrum* sin Oprindelse. Det er opkommen for de Ord, som ikke vare af Mands- eller Kvindeskilnet, eller som ved Brugen ikke blevet regnede dertil. Det Engelske tæller sine Genera paa samme Maade, som det Latiniske og Greciske, og har samme Uregelmæssigheder med dem tilfælles, i Henseende til de Ord, som regnes til de tre Genera; da Endelsen, en udvores

D 5 tes

(*) I de orientaliske Sprog findes kun disse to Genera, hvor Regelen af Betydningen mere tagstages, og Regelen af Endelsen er mere eenformig, end i de Europæiske Sprog. De gør ogsaa en noye Forskel i Henseende til Slægten i Pronominibus og Verbis, men kun i den anden og tredie Person; thi i den første Person var den aldeles unyttig.

(*) Det Chaldaiske Sprog bruger i Stæden for denne Articulus praepositivus et N i Enden som gemeenligen kaldes Status nominis emphaticus, og som har endnu større Overensstemmelse med den Danske Artikel.

tes Omstændighed i Ordene, tit overgaer det Bxentlige i dem, Betydningen, og da de Regler, som gives for Endelserne, ideligen svækkes ved mangfoldige Undtagelser.

Det Franske Sprog har fun to Genera, Masculinum og Foemininum. Det bringer altsaa efter sin Grammatik alle Ting, enten under Mands- eller under Kvindelaktionet. Deri er nok saa megen naturlig Rimelighed, som i det Latinse og Engelske. Thi om eengang livlose Ting eller blotte Abstracta, for at rette sig i Sproget efter de levende Tings Erexvel, skal hensores til eet af de to Kion, saa er det i det mindste lige saa godt, at blive ved de to Claffer, som at foregå Forvirrelsen ved en tredie, hvilken da er ganske overslaelig og har ingen Grund i Naturen.

Det Danske Sprog inddeeler sine Genera paa en ganske anden Maade. De anføres af Sproglærerne under de Navn af *Genus prius* og *posteriorius*. Jeg troer, at den naturlige Inddeeling imellem levende og liv-

lelse

lose Ting har givet den første Anledning til denne Forstiel, og at man med Foye kunde falde det første Genus Personernes, og det andet Tingenes Slægt. Den første Slægt, som fiendes ved Artiklerne den, en, bruges fornemmelig til de Ord, som i andre Sprog efter Naturen vare Masculina eller Foemina, som af mænnelige Navne: Manden, Koen, Hertugen, Hertuginden; og af Dyrrenes: Hengsten, Hoppen, Øjen, Koen. Den anden Slægt, som fiendes ved Artiklerne det, et, er egentlig bestemt til saadanne Ting, som ikke kan siges at henhøre til Mands- eller Kvindelaktionet, som Huset, Træet, Havet, eller endnu meere, ved hvilke Kionnet ikke kommer i Betragtning, som Mennisket, Barnet, Biønnet, Solenet, Dyret, Saaret. Dog ikke Betydningen alleene bestemmer disse Genera, men ogsaa Endelsen, og en uregelmæssig Hændelse, ligesom det seer i andre Sprog. Derfor hensores mange livlose Ting til Personernes Slægt, som Stuen, Bogen, Planten.

Ellers

Ellers ere Substantiva derivata lettest at fiende paa Endelsen, hvorfaf jeg bemærker disse at være de fornemmeste Regler, med saa eller ingen Undtagelser. Ordene paa hed, ing, dom, else ere af Personernes Slægt, som Evigheden, Gierningen, Formastelsen, Ungdommen. Ordene paa ie ere af Dinges Slægt, som Raseriet, Ricteriet, Barbariet. Ordene paa stab synes vel ogsaa at høre derhen, som Venstabet, Egtestabet, Borgerstabet. Dog har Brugten indført Vidensstaben, Kundstaben, som jeg dog ikke ved, om den er almindelig antagen.

Saa stor Forsiel der findes i de tre Sprog imellem Genera i Singulari, saa har de dog den besynderlige Overeenstemmelse, at alle Genera bortsalde i Plurali, det Franske alleene gør en Forsiel i Henseende til Adjektiva, som *beaux belles, heureux heureuses*, men Artiklerne *les, des, aux* ere tilfølles for begge Slægter. I det Danske og i det Engelske fiendes i Plurali ingen Genera, hverken

paa

paa Adjektiverne eller paa Artiklerne. De, eller i Enden af Ordet; ene; smukke, gode i det Danske, og gute, eller die guten i det Engelske, passer sig til alle Genera.

Der foraarsages ellers ingen Forvirring i det Danske derved, at Personerne agtes at være af samme grammatiske Slægt, og at Artiklerne og Adjektiverne har samme Endelser for begge Risan. Forsiellen vises tilstrekkeligen ved de Pronomina personalia han og ham, hun og hende, og ved de derfra nedstammende possessiva hans og hendes. Derimod har man endnu andre Pronomina possessiva for den tredie Person, som gaae paa upersonlige Ting, og hvori den grammatiske Slægt iagttages, nemlig dens og dets. Det Possessivum reciprocum sin og sic er tilfølles baade for Personer og for upersonlige Ting. Denne smukke Inddeeling findes ikke i det Engelske Sprog, som setter sein i Steden for alle disse Danske Possessiva, ligesom det Franske Sprog son. Det Latiniske Sprog er ikke rigere heri. I de Leiligheder,

hvor

hvor dets *suus* ikke har *Stæd*, maa det hielpe sig med *Genitivis ejus*, *illius*.

I Henseende til *Adiectiva* er her dette at erindre, at baade det Danske og det *Ydiske* gior *Comparationen* kortere og syndigere end det *Franske*, som der bruger de *Hieselord plus*, *le plus* og *tres*.

Vi betragte ogsaa *Sprogenes Natur* i Henseende til *Tiidordenes Bøyer*, eller til *Conjugationen*. Mengden af de saa kaldte *Conjugationer*, eller af de adskillige Maader, hvorpaa *Tiidordenes Bøyer* formeres, er lige saa lidet en *Guldkommenhed* i *Sproget*, som *Declinationernes Mengde*. Det *Franske Sprog* taller fire saadanne *Conjugationer*, som have en Slags Lighed med de fire *Latinse*. Det *Danske* derimod og det *Ydiske Sprog* har kun een *Conjugation*, da alle *Danske Verba* endes i *Infinitivo* paa e, og alle *Ydiske* paa en, og da der ingen *Forsiel* er imellem dem i *Personernes Formation*. Dog naar man seer paa *Imperfekta*, saa kan der regnes to *Conjugationer*, een for de *regelmæssige*

Verba, hvis *Imperfekta* i *Simplicibus* ordentlig bestaae af to *Stavelser*, og endes paa e, som jeg elste, ich liebte. Den anden *Conjugation* indbefatter i det *Danske* og i det *Ydiske* alle Slags uregelmæssige *Verba*, hvilke komme overeens deri, at deres *Imperfekta* i *Simplicibus* har kun een *Stavelse*, og gemeenligen endes paa en *Consonant*; som jeg skrev, jeg fand, ich stand, ich that. Ligesom man i det *Ydiske* kan underliden forlenge det regelmæssige *Imperfectum*, ved at sette et e til i *Mitten*, ich seufzete, saa gior man ogsaa i det *Danske*; med den *Forsiel*, at da i den forlengede *Udtale* settes et o i *Stæden* for t. Man siger: jeg suæ kede. Det samme gielder i *Almindelighed* om saadan en *Epenthesis*(*); som naar Partie cipiam.

(*) Ved denne *Opmerkning* sees alleene paa *Overeenstemmelsen* af det *Danske* og *Ydiske Sprog*, uden at man vil bestemme her, hvilken Form af det *Danske Imperfectum* er den ældste. Jeg holder i det *Danske Sprog* den længere og i det *Ydiske* den kortere Form for den

cipium deels i Singulari, for Beskrangens skyld; deels ogsaa i Plurali efter den almindeligste Brug forlænges, som: forlængede, elskede.

En Hovedomstændighed ved Tildordene er, om Relationen, som de betegne, er virkende eller virkende, om Verbum er Passivum eller Activum. Denne Omstændighed, som det Gydske og Latiniske Sprog i alle optenkellige Tilfælde ved besynderlige Bønelser tilskrives, betegnes ikke med samme Korthed i det Gydske og Franske Sprog. De kan vel ved en Omkrivning udtrykke det Latiniske Passivum, men egentlig kan de ikke siges at have et Passivum i deres Conjugation. De bruge i dets Stæd Participium og Hjelpeordet werden, etre, de sige i Stæden for det Latiniske amor de tre Ord: Ich werde geliebt, je suis aimé. Det Danske Sprog

deri-

den ældste. Og altsaa er den anden Form af det Danske Imperfectum egentlig dannet ved en Syncope eller Contraction, som har gjort Udtalen hærdere, og dersor sat en t i Stæden for d.

derimod har sit besynderligt Passivum, uden noget Verbum auxiliare, i Praesenti, i Imperfecto og i Infinitivo. Det bruger et Ord i Stæden for to i det Gydske og i det Franske; jeg elskes, jeg elskedes, elskes. Denne Fordele, hvis Vigtighed man best merker i Talekonsten og i Poesien, formindskes i visse Maader ved nogle Mangler, som paa andre Sider vise sig i den Danske Conjugation.

Der givres ingen Forskiel imellem *Indicativus* og *Conjunctivus*, hvilket derimod skeer baade i det Gydske og i det Franske. Dog denne Forskiel, hvilken i Almindelighed ikke er af de allervigtigste i et Sprog, tilkiendes gives ikke heller ved alle Lejligheder i det Gydske; f. E. i Praesenti kun ved den anden og tredie Person i Singulari, i Imperfecto regulari aldeles ikke, men vel i Imperfecto irregulari eller monosyllabo, som: ich thåt ich thåte; ich schrieb ich schriebé, og i endeel af de sammensatte Temporibus ogsaa kun i den anden og tredie Person i Singulari; og ellers ved den forandrede Orden; du habest ges-

E

liebt,

liebt, er werde lieben, daß ich geliebt habe, da det derimod i Indicativo heeder: ich habe geliebt. De Tempora Conjunctivi derimod, som ere sammensatte med: ich sey, ich wäre, ich hätte, ere næsten reent igien-nem fiendeligen adskilte fra Indicativo.

I Henseende til Tempora har det Danske Sprog samme Mangler som det Engelske, naar de begge lignes med det Franske. Dette formerer, som de andre Sprog, der ned-stammer af Latinen, et beshynderligt Perfectum og Futurum, som *j'aimai*, *j'aimerai*. Dette giver Sproget meere Korthed, end naar man skal sige med de Engelske: ich habe ge-liebt, ich werde lieben. Dog undgaar de Danske og de Engelske tildeels denne Bidtlos-tighed derved, at de tit bruge deres Imper-fectum, hvor der settes et Perfectum i Latinen. Derhos maa man tilstaae, at Om-verxlingen af de Engelske Hjelpeord i Futuro; som: ich werde, ich will, ich soll, ich muß chun, som udvalges efter Conceptens Bestaffenhed, giver igien et Slags Fordeel.

Det

Det Danske Sprog bruger meest i Futuro; jeg vil, jeg skal giøre. Hjelpeordet skal betyder her just ikke en Forpligtelse, men tit kun noget tilkommende i Almindelighed. Men da der dog kan ligge heri en Eventydhed, som ikke er uden Ulejligheder, saa overs-lader jeg det til andre Sproghyndiges Inde-sigt, om det Forslag ber billiges, som en be-kiendt lerd Mand nylig har gjort, for at undgaae denne Misforstaelse, at sige om no- get Tilkommende i Almindelighed: Jeg vor-der elste, ligesom i det Engelske ich werde lieben. Det Engelske verden har tre Be-tydninger, som Verbum auxiliare Futuri Activi, som auxiliare Passivum, og som det Latiniske Fieri, eller det Danske blive. Det Danske vorde bruges ordentlig kun i de to sidste Meeninger.

Personerne i de Danske Verbis ad- silles snart alleene ved Pronomina auxiliaria, De ere mestendeles de samme i Singulari og i Plurali. Alleene i Praesenti Activi giøre de fleste nyere Skribentere en Forskiel, da de

E 2

sige:

sige: jeg elsker, vi elsker; en Forskiel, som jeg, for at følge deres Exempel, i dette Skrift har søgt at iagttaget, omendskont den ikke endnu gandse er stadsættet, hverken ved den almindelige Brug, eller i alle gode Skrifter. De fleste Verbis auxiliaribus kan denne Forskiel ikke iagttaages, som kan, skal, mas, vil, bør (*), hvilke ere uforanderlige i Singulari og i Plurali. Af det Verbum have bruges i Plurali Praesentis baade har og have (**). Alleene i Hielpeordet være synes Brugen med meere Bestandighed at erklaere sig for er i Singulari og ere i Plurali.

Denne Lighed i Personernes Formation, som er større, end i det Franske og i det Tydiske, foraarsager, at man har desmindre Frihed, at udelade Pronomina auxiliaria, og dersor bør den henregnes til Sprogets Mangler.

Jeg

(*) Dog skrive nogle: vi kunne, vi skulle.

(**) Saal skriver man ogsaa i Plurali baade gjøre og gjøre. Dog vil nogle, at man i den anden Person alletid skal sige: i hat, i gjort.

Jeg har alt i Forveien erindret, at Flexionernes Beskaffenhed er i Sprogene den fornemmeste Bestemmelsesgrund til deres adskillige Regler i **Sammensætningen**. Et Sprog, som har saa Flexioner, behøver des fleere Hielpeord, og disse gisre Constructionen vidtsigtig. Hvor Boyelser og Hielpeord mangler, kan Meeningen alleene ved en vis antagen Orden blive forstaelig, og derved bliver Constructionen bunden. Skulde man ligne de tre Sprog, der handles om, med Det Græske eller Latiniske, saa vilde man finde, at for de ansorte Aarsagers Skyld, Constructionen i dem alle tre er meere vidtsigtig og meere troungen, end i hine. Men dette Skrifts Henseende er, at ligne de tre Sprog imellem sig selv. Og da ere vel Fordelelene og Manglerne næsten lige store, saa at der vindes omtrent paa den eene Side, hvad der tabes paa den anden. Dog troer jeg efter Overbevisning, og uden ringeste Partisjonalitet, at kunne pågætte, at det Daniske og Tydiske Sprog har meere Frihed i sin Construction.

struction, og i det mindste er skillet til lige saa megen Korthed, som det Franse. Jeg kan ikke her inddale mig i enkelte Undersogninger om Constructionens Orden, og om den Sammenhaeng, hvori Taleens adskillige Parter taale at settes. Mogle almindelige Anmerkninger maa være nok.

De Franse laste undertiden vores Sprog, naar de finde i Constructionen Präpositionerne adskilte fra det Verbum, hvor med de ellers ere sammensatte. Det skeer ikke hos dem, da de til deres sammensatte Etidord bruge lutter Präpositioner, som ere tagne af Latinen, og som tildeels ikke taale nogen Adskillelse, da de aldrig udgjore besynderlige Ord. De bruge der til de Stavelser *a*, *de*, *des*, *dis*, *con*, *par* &c. De Nordiske Sprog derimod, hvoriblant det Engelske og saa bor regnes, have den Natur, at visse Präpositioner, som i Infinitivo findes foreneze de med deres Verbis, skilles derfra i Conjugationen. Det skeer ikke lige tit eller ved de samme Leiligheder i det Danske og i det

Hydse

Hydse Sprog, som af Exemplerne kan sees, naar man ligner med hinanden de Verba, som begynder hos de Danse med ester, fore, imod, igien, igiennem, ud, rc. og hos de Hydse med nach, vor, wider, wieder, durch, aus rc. Infinitivi komme i begge Sprog overens. Präpositionen udgjor der ordentlig et eeneste Ord med sit Verbum: esterfolge, forelegge, imodtage, igientage, igiennemgaae, uddeele, og paa samme Maade i det Hydse. Dog har det Danse Sprog heri en Frihed, som flettes det Hydse. Det Danse kan ester Behag, og ligesom det falder bequemmeligst, ogsaa i Infinitivo gibre to Ord af dette eene. Det kan ogsaa sige: folge ester, legge vor, tage imod, deele ud rc. da man derimod aldrig siger i det Hydse: folgen nach, nehmen an, theilen aus. Futurum i begge Sprog er intet andet, end Infinitivus, som regieres af visse Verba auxiliaria, og dersor har det samme Beskaffenhed dermed, som med Infinitivo selv. *I Temporibus simplicibus*, nemlig:

lig Praesenti og Imperfeto, skiller det Thysse Sprog ordentlig de forhen nævnede Präpositioner fra deres Tildord, og sætter dem bag ved, som: ich folge nach, ich theilte aus. Brugen tillader ikke at sige i Indicativo: ich nachfolge, ich austheilte. Denne Form er alleene Conjunctivo forbeholden. Derimod betragtes nogle af de forhen nævnede Präpositioner undertiden som inseparabiles, og da skiller de aldrig fra deres Verbum; som wider og wieder i de Verbis widerstriben og wiederholen. Det Danske Sprog veed ikke noget af disse Banskeligheder, og nyder derimod den fulde Frihed, mest alle vegne at bruge begge Former. Det siger: jeg uddeeler, jeg uddeelte, jeg efterfølger, jeg efterfulde, og det kan ogsaa sige: jeg deler ud, jeg delte ud, jeg følger efter, jeg fulde efter. Perfectum og Plusquamperfectum formeres i begge Sprog af Participlum, som sammensettes med et Verbum auxiliare. Det Thysse Participlum, som her til bruges, faaer gemeenlig en Forsgelse af

Stas

Stavelsen ge, hvilken bortsættes i de Verbis, som ere sammensatte med Präpositiōnibus inseparabilibus, som zerbrochen, eller saadanne, som ansees deraf; wiedeholt, widersprochen. Men alle Forord blive i Participiūs foreenede med deres Verbis, og deraf har ikke heller nogen Adskillelse Sted i Temporibus, som formeres af Participiūs. Man siger: ich habe ausgerheitl, ich bin nachgesolgt, aldrig: ich habe getheile aus, ich bin gefolgt nach. Det Danske bruger begge Former med en fuldkommen Frihed, og uden noget Augement: jeg har uddeelt, jeg havde uddeelt, jeg har efterfuldt, jeg havde efterfuldt; eller og: jeg har deelt ud, jeg havde deelt ud, jeg har fuldt efter, jeg havde fuldt efter. Denne Frihed, som har sine Begvemmeligheder efter Periodens Beskaffenhed, er allerede en stor Fordeel i det Danske Sprog. Og en anden Fordeel er denne, at Adskillelsen, som just ikke kan siges at være en Skionshed, meget mindre bruges i det Danske, end i det Thysse.

Et

Et

Et andet Slags Adskillelse, som de tre Sprog har tilfølles, men som dog mindst forekommer i Det Danske, er denne, at Hieselpeordene i Verbis skilles, undertiden meget langt, fra Hovedordet, ved det, at Benægtelses-Partiklerne, eller ogsaa Objectet settes midt imellem. I Henseende til Benægtelsen stærker det i alle tre Sprog, alleene med den Forskel, at det Franske Sprog bruger et Benægtelsesord i Stæden før eet, og gør sig en Fornødenhed af en Pleonasmus: Jeg har ikke sagt; ich habe nicht gesagt, je n' ai pas dit. Denne Construction har den Fordeel, at Benægtelsen bliver ligesom indflestet i Verbo, og udgør en éeneste Idee dermed. Det Franske Sprog insererer ogsaa Objectum, saa vel personale som reale, naar det udtrykkes ved et fort Pronomen, som *le*, *la*, *lui*, *y*, som ogsaa *me*, *te*, *nous*, *vous*, *leur*. Men saa snart Objectum pudsodrer et længere Pronomen, eller et Substantivum, saa indsluttes det ikke i Verbo, men settes efter Hovedordet. Det éene Difstælle siger man: *Je lui ai dit*,

dit, je ne l' ai pas dit, og i det andet: *je n' ai pas dit cela*, *j' ai dit à mon frere*, *je n' ai pas dit ces paroles*. Det Ædiske Sprog gaaer i denne Adskillelse endnu videre, end det Franske. Det indfletter i Verbum baade Objectum personale og reale, ikke alleene, naar de fort udtrykkes, men ogsaa, naar de tilkiendegives ved et eller flere Nomina; som: *ich habe deine Reden meinem Bruder wieder gesagt*. Der er vel for saa vidt en Fordeel i denne Construction, at den viser, at alle disse Ord udgjøre kun een fuldstændig Idee; men man kan ogsaa set forestille sig, at det maa falde Fremmede tungt, at sammensøge, og foreene i Tankerne, Ord, som Constructionen ligesom adspredet fra hinanden. Det Danske taaler ingen slig Adspredelse. Det tillader ikke engang det, som det Franske tillader, at inserere Objecterne, naar de ved et fort Pronomen udtrykkes, men det sætter dem efter det heele Verbum. Det siger ikke alleene: *Jeg har fortalt dine Ord til min Broder*, eller: *Jeg har fortalt min Broder*.

der dine Ord, men ogsaa: Jeg har sagt ham det.

En vigtig Fordeel i et Sprog er det, at man har Frihed i Ordenes Sammensættelse at udvælge en malerisk Orden; af mange Billeder at kunne sætte det i Spidsen, som er der første i Actionen, eller som næst skal være. Det Danske og det Engelske Sprog har deri store Fortrin for det Franske. De har en stor Deel af de Friheder, hvilket rette Brug gior de Græske og Romerske Skribentere saa skindige og sat betynde. Hos Virgil f. E. var det langt bedre at sige: Arma virumque cano, end Cano arma virumque. Poeten skal ikke juist vise sig og sin Konst i Spidsen af en episk Digt, men dens Indhold, dens Object. De Franske kan i en alvorlig Stil ikke efterfølge denne Ideernes Orden. De sige med Voltaire i Begyndelsen af Henriaden; Je chante ce heros. Men de Engelske sige med Gellske i en Fabel, som skiemtevis begynder i en episk Tone: Von einem Greise will ich sige

gen rc. Og de Danske kan sige paa samme Maade: Om Hælten synger jeg.

Ingen af de grammatiske Figurer er Poeterne Eigere, end Ellipsis. For en Geist, som er opfyldt med et Billed, og som overflyder af sammentrængte Ideer, er hver en Stavelse forhadt, som ikke hælper med at male, der i det mindste ikke sætter et lidet Træk til hans Skilderie. Om Sprogets Natur tillader det, bortkaster han alt, hvad paa nogen Maade kan synes orfækslost, alt hvad af en begeistret Læser let i Tankerne kan tilsettes. Horaz er fuld af saadanne Ellipses; en Milton, en Thomson ligesaa. Sprogene raale dem. Den Franske Digter verimod er under den allersterke Tvang. Nejpe den eene unyttige Negationspartikel, et pas som folger efter et ne, for han udelade. Det Engelske Sprog har langt sterre Friheder. Men jeg troer, at de, som tillades i det Danske, strekke sig endnu videre; besynderlig i de Lejligheder, hvor det Danske Sprog har samme Natur, som det Engelske. Da

Exemplerne, for at understytte disse Anmerkninger, ere umistelige, saa vil jeg tage nogle af Herr Tulins Priisskrift om Søsfarten.

Hvad nytter det, du høst i bundløs
Afgrund stimer? Her er, at udeladt, at
du stimer; hvilket paa ingen Maade kunde
føre i det Tydse.

Best derfor, at du dig igjen til Stø-
vet nærmer; Dette maatte oversettes paa
Tydse: Das beste ist also.

Har han, den store han,
Som blæste saa, du blev ic.
Welcher so blies, daß du würdest.

Fandt Mennesker i Guld den Dyd,
de. savned før? Fanden die Menschen im
Golde die Eugend, welche ihnen vorhin
fehlte? Paq samme Maade udelades ogsaa
i det Engelske Pronomen relativum *Which*,
hvilket i det Tydse aldrig kan føre.

For at udføre gandse den foreskrevne
Plan, er endnu noget at erindre om Der
Udvortes i Sprogene, om Orthogra-
phien og Udtalen.

Enhver

Enhver veed, at Orthographien i det
Franse ikke overalt overeenstemmer med Udt-
talen. Dog kan man let tage fejl i Tænkerne
om Orthographiens Forhold imod Udtalen,
naar man dommer om andre Sprog efter sit
eget. Andre Nationer forbinde just ikke den
samme Lyd, som vi, med det samme Bog-
stav. Det Danske Ø, i sør i Enden af Or-
det, som i Evighed, Aand, er virkelig en
anden Lyd, end det Tydse Ø. Derfor kan
dog ingen af Nationerne sige, i Henseende
til dette Bogstav, at tale anderledes, end
den skriver. Der ere ogsaa, foruden de
klare Lyd, som Vocalerne og Consonanterne
egentlig forestille, Mellemlyd, som have no-
get af to Bogstaver. I det Franse inspirer-
f. E. har den første Vocal noget baade af i
og af e, og man kan ikke med Ret sige, at
her settes et i i Skriften for et e i Udtalen.
Herhen hører ogsaa det Danske aa, som er
en Mellemlyd, der staer imellem a og o,
og dersor skrives den ikke urettelig med de

to a (*). Men det kan ikke nægtes at de Franske skrive, især i Enden, mange bogstaver, som de aldeles ikke udtaale. De skrive *ils aiment*, og udtaale aldrig i det første og *z* i det sidste Ord. Denne Usudkommehed er det Danske og det Tydiske Sprog fri for.

Hvad Orthographiens Stadsætelse, og Brugen af gode Regler deri angaaer, saa har de Franske, allerede for mange Aar siden, indført i deres Skrifter en god og temmelig overeenstemmende Orthographie. Desuagtet ere de endnu ikke frit for Ueenigheder og besynderlige Meeninger. Selv en Voltaire har for nogle Aar siden vildet indføre visse Nyheder, men han er ikke blevet efterfuldt af mange. Den Tydiske Orthographie er i den nærværende Tid omtrænt i samme Omstændigheder, som den Franske. Fornuftige

Folk

(*) Dog synes den Svenske Skrivmaade å grunde i Naturen, da den tilkiendegiver en Sammensættelse af a og o. Man finder ogsaa, soint en lerd Ven har anmerket, i gamle Danske Documenter så i Stæden for aa.

Folk folge fornuftige Regler, og ere eenige om de fleste Ling. Men der findes altid Egensindige, som let forføres af en Skinsgrund, da de ikke oversee Sproget i sin heele Bide, og som deraf med des større Vrighed paastaae deres besynderlige Meeninger. Den Danske Orthographie er ogsaa nu bragt paa en vis God, saa at den Adskillighed og Uvished, som findes endnu, ogsaa i de flittigste Mænds Skrifter, ikke er meget større, end i andre Sprog. Forbedringen i Skrivestuerne er seendrægtigere.

Om Udtalen i Almindelighed har jeg alt tilkiendegivet mine Tanker i Begyndelsen af denne Afhandling, at det er vanskeligt og bedrageligt, at domme om Forrrin eller Mangler heri; især, naar man dommer i sin egen Sag (*). Men med meere Tilforlades

F lighed

(*) Dog er det uvaatligligt, at Udtalens Lethed og Behagelighed kommer an, paa en god Proportion imellem Vocalerne og Consonanterne, paa en smuk Afverling af Vocalerne selv, og at haarde Diphthongi og besværlige

lighed kan man tale om Sprogene i Hensende til den poetiske Harmonie. (*)

Den beroer paa et proportionerligt Antal, eller en behagelig Afverpling i Sprogets Ord af lange og korte Stavelser; og Harmonien bliver des større, jo tydeligere Stavelsernes Længde og Korthed fiendes af Det.

Intet

Hiatus ikke tit finde Stød. Fremdeles i Hensende til Consonanterne, at de ikke sammenstilles i alt stor Mængde, at haarde Consonanter ikke let sammenstilles, og at alt, hvad der er vanskeligt i Udtalen, mindre findes i Begyndelsen og Enden af Ordet, end i Midten. Efter disse Grunde kan man f. E. give med Visshed det Italienske Sprog et stort Fortrin for det Polste. Af samme Grunde troer jeg ogsaa, at de Danske ere berettige at holde deres Sprog i vissemaade for behageligere i Ubralen, end det Lydste.

(*) Jeg forbigaar her den musikaliske Harmonie. For at skrive derom maatte man være mere kiendere, end jeg kan give mig ud for. Jeg troer, at man har bisalde adskillige Kiendere som holde det Danske, af de bekendte levende, Sprog, for mest stillet til Musiken, næst efter det Italienske.

Intet af de nyere Sprog kommer deri imod det Latiniske og Græske. Der har man visse Regler, grundede paa Nationens forrige Udtale, hvoraaf man i et hvert Tilfælde med Sikkerhed veed, om en Stavelse er lang eller fort. Og i det Latiniske Sprog er der kun saa ligegyldige Stavelser. Men der er vel ogsaa intet af de nyere Sprog, som har saa lidet af denne Harmonie, som det Franske. Dette tilstaar en hver Fransk, som har nogen Indsigt i det Mechaniske af sin og andre Nationers Poesie. Dersor bruges der ikke engang den i andre Sprog længst bekendte Forstiel, imellem jambisse, trochaisse og dactylisse Vers. Tallet af Stavelserne og Rimet ere alleene de Ting, som udgjøre de Franske Metra.

Afverplingen af lange og korte Stavelser i det Danske og Lydste Sprog er kiendelig nok. Den kan bestemmes omtrent paa følgende Maade: Monosyllaba kan udtales meestendeels haade langt og fort; Dissyllaba bes-

staae gierne af en lang og af en fort Stavelse; Trissyllaba gemeenligen af een lang og to forte; enten som en *Dactylus* — • • Guderne, lykkelig, eller og som en *Amphi-brachys* — • — forsærdes. Dog kan den sidste Stavelse i en Dactylus efter Versets Beskaffenhed ogsaa bruges lang, som i Guderne, lykkelig. Tetrasyllaba have gennemsligen to forte og to lange Stavelser, hvilke gierne afvuples, som i forsærdelig.

Denne Sprogenes Beskaffenhed har allerede i Begyndelsen af det forrige Aarhundrede bragt Poeterne paa de tanker, at giøre ordentlige jambiske, trochaiske og dactyliske Vers, da man forhen kun tallede Stavelserne i et Vers, og satte et Rim i Enden. Til de to første Metra fandtes det Danske og det Tydse Sprog stikkede, da i dem de lange og de forte Stavelser joevntigt afverxe, og det dactyliske Metrum synes derfor ikke vanskeligt, da i Stavelsernes Afverpling Zallet af de forte er noget større; Et Sprog, som engang er bekvemt til disse

tre

tre Metra, kan ved Sammenslændingen af disse tre Slags Pedes let faae flere Metra. Ja naar kun een Pes tilføyes, nemlig Spondæus, saa kan man efterfolge Romerne og Grækerne i deres meest harmoniske Metris. Nu finder man ogsaa Spondæos baade i det Danske og i det Tydse Sprog. Udstæde, Altmage, Wohlthat, schuldfrey kan tiene til Exempler. Dog ere de ikke i saadan Mengde til i begge Sprog, som de Hexametriske, de Saphiske, eller Alkaliske Vers udkiere. Derimod har man ogsaa merket af vor Udstædes Beskaffenhed, at en Trochaeus kan settes i disse Vers i Stæden for en Spondæus, uden at betage dem meget af deres Harmonie.

De Danske og Tydse Poeter have alltsaa havt Anledning nok, til at vise, at desres Sprog var bekvemt til disse Metra, og deres Forsøg have ikke været ulykkelige. Det er bekjendt, at man allerede i det forrige Aarhundredes Begyndelse har gjort Tydse Hexametros. I Danmark har den herskende

Alders Christensen Arshoe, saa vidt mig er bekjendt, gjort det første Forsøg heri. Hans Hexaemeron er trykt 1661. og dets heele første Bog er hexametrisk.

Hjælper, o hjælper mig Gud den Al-
mægtig at pris! Saa begynder han. En-
 deel af hans Vers ere vekslende, i Hense-
 ende til Metrum, som f. E. den efterfølgende:
Blankfest, himmelste Guus, forzie-
 ret med Stiernerne mange.

Savnes derimod Væklingen i mange an-
 dre af hans Vers, saa bør Skylden so-
 ges fornemmelig i den unpdige Drang, som
 han selv har pålagt sig, ved at følge den
 Latiniske Prosodie nøyere, end Naturen af
 det Danske Sprog det udtrævede; og ved at
 sætte Rim til sine Hexameter, som var en fra-
 delige Byrde. Øret underholdes alt for vel
 ved Harmonien af en vekslende Hexame-
 ter, til at kunne tillige legge Merke til Rim.

I vores Elider ere Forsøgene i begge
 Sprog blevne igentagne. I det Tydiske for-
 nemmelig ere de ved adskillige ypperlige Verker
 bragte

bragte i en høj Anseelse. Jeg troer tilstrek-
 feligen at have bevist, at det er en Fuldkom-
 menhed, som er tilfælles for det Tydiske og
 Danske Sprog, og som begge have frem
 for det Franske; at være stikkede til saa høj
 en Harmonie. Hvorfor skulde man lade
 den ubrugt? Men derved frasiger man sig
 aldeles ikke den Ret, i Fremtiden ogsaa at
 bruge de jambiske og trochaiske Vers, som
 vore Forfædre have agtet saa højt, og som
 af Grækerne og Romerne brugtes, lige saa
 vel, som deres heroiske og elegiske Vers,
 og de andre meere sammensatte lyriske Metra.
 Man fradommmer ikke heller Rimet sin lang-
 varige og velgrundede Besiddelse, ved sin
 symmetriske Harmonie at smigre
 vort Øre.

Imprimatur, J. C. KALL.
